

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS IR LAIKAS: OPTIMALAUS REZULTATO BEIEŠKANT

Donatas Murauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros lektorius
Socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: donatas.asd@gmail.com

I VADAS

Teisės poveikis laiko aspektu yra vienas iš kertinių klausimų teisiniame diskurse – juk jeigu kalbame apie teisės taikymą, pirmiausiai tokia teisė turi galioti¹. Teismo sprendimo poveikio laiko klausimas iš pirmo žvilgsnio nėra sudėtingas, tačiau kompleksiskai sprendimų poveikio laiko režimai lemia ir komplikuotus teismų bandymus atsižvelgti į tokių režimų nulemiamus padarinius. Nepamirštinis ir praktinės problemos, kylančios dėl atitinkamos praeities įvykius kvestionuojančios teismų jurisprudencijos².

Įprasta, kad teisės galiojimo laiko klausimas pirmiausiai kyla teisėkūroje. Tačiau šiandien ne mažiau svarbus yra ir teismų sprendimuose pateikto teisės aiškinimo galiojimo laiko aspektu klausimas – jis turi didelę įtaką ne tik bylos šalims, bet dažnai ir visuomenei, taip pat teisėkūrai, ypač jei analizuojamas teisėkūros proceso metu priimto teisės akto teisėtumas. Galimybė numatyti taikytiną teisę iš anksto, teisės aiškumas ir bendras pobūdis, teisės normų netaikymas retroaktyviai – tai savybės, kurios šiandien

1 KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vertė A. Degutis ir E. Kūris. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 172–173.

2 Iš kitų atvejų gali būti išskirtas, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas ir jo nulemta valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimo kompensavimo mechanizmų nustatymo problematika.

pripažįstamos teisės viešpatavimo (angl. *rule of law*) arba teisinės valstybės principo (angl. *state under the rule of law*, vok. *Rechtsstaat*) dalimi³.

Teismų sprendimuose pateikiamas teisės poveikio laiko aspektu klausimas dažnai nulemtas vyraujančios praktikos. Pripažįstama, kad teisėkūros metu priimta teisė galioja į priekį, t. y. nuo jos įsigaliojimo dienos, ir neturi retroaktyvumo elemento⁴. Pagal vieną iš bendrųjų teisės principų *lex prospicit, non respicit* teisė neturi atgręžtinės galios ir galioja tik ateityje⁵. Atitinkamai ir teismų veikloje – R. Dworkinas yra pabrėžęs, kad teisėjo pareiga yra „atskleisti, kokios yra šalių teisės, o ne retrospektyviai kurti naujas“⁶.

Teismų sprendimų ir laiko dimensijos santykis yra sudėtingas ir nevienodas. Lietuvos teisėtyrininkų pripažįstama, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) sprendimų galiojimas ir šio teismo sprendimo padarinių valdymas laiko aspektu yra vienas iš sudėtingiausių konstitucinės teisės klausimų⁷. Formalus, įstatyme įtvirtintas teismo sprendimo įsigaliojimo laiko aspektu klausimas dažnai yra gerokai paprastesnis nei galimybė tiksliai įvardyti laiko momentą, nuo kurio konkrečiame teismo sprendime pateikiamas teisės aiškinimas yra aktualus ir kiek. Yra užsienio valstybių, kurių įstatymuose įtvirtinta konstitucinių teismų teisė iš dalies nustatyti savo sprendimų padarinius, o kai kurių šalių konstitucinių teismų sprendimai galioja retroaktyviai⁸. Be šių atvejų, būtina pabrėžti ir

3 Žr., pavyzdžiui: SUNSTEIN, C. R. Problems with Rules. *California Law Review*, No 83, 1995, p. 953–968.

4 Kaip ir daugeliu atvejų yra išimčių. Štai baudžiamajoje teisėje baudžiamajame įstatyme naujai įtvirtintos švelnesnės sankcijos įprastai gali būti taikomos retroaktyviai. Žr., pavyzdžiui: BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos ir jų sprendimas įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui. *Jurisprudencija*, 2003, nr. 45 (37), p. 26.

5 MIKELĖNAS, V. Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų praktikoje. Iš *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 142; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-856/2000.

6 DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vertė K. Klimka. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 125.

7 *Lietuvos teisinės institucijos*. Moksl. red. E. Kūris. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 89.

8 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-6116.

formalų konkretaus teismo sprendimo *įsigaliojimo momentą* – dažniausiai juo būna sprendimo paskelbimas⁹.

Straipsnyje siekiama atskleisti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo argumentavimo kryptis, kuriomis teismas valdo socialinius padarinius dėl praeityje susiklosčiusių santykių specifikos. Tyrime pateikiamos ir tam tikros normatyvinės įžvalgos, susijusios su socialiniais padariniais, kylančiais dėl specifinio sprendimo galiojimo laiko aspektu režimo. Šia analize klojamas pamatas tolesniems tyrimams, skirtiems atlikti sisteminę, lyginamąją normatyvinę argumentavimo analizę, kuria būtų keliami pasirinkimo netaikyti konvencinio sprendimo poveikio laiko aspektu argumentų stiprumo, atsižvelgiant į išimtimi pažeidžiamą teisinio tikrumo kriterijų – asmenų, kuriems aktualus teismo sprendimas, tikėjimą konkrečiu konvenciniu režimu klausimai.

Lietuvoje teismų sprendimų socialinis poveikis nėra plačiau tirtas. Laikas, kaip sprendimo socialinius padarinius galintis lemti elementas, yra labiau analizuotas kaip teisės sistemos dalis. Pavyzdžiui, V. Staugaitytė yra vertinusi Konstitucinio Teismo nutarimų teisinę galią laiko požiūriu¹⁰, taip pat Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimo aspektą¹¹. V. Sinkevičius yra aptaręs kai kuriuos Konstitucinio Teismo aktų galiojimo laiko aspektu klausimus¹². Konstitucinių teismų aktų galiojimo laiko aspektu klausimai aptariami užsienio autorių. Būtina paminėti vertingą lyginamąją A. Brewer-Cariaso analizę¹³. Ypač svarbiu šaltiniu reikėtų laikyti daugiausiai Europos autorių kolektyvo 2014 m.

9 Žr., pavyzdžiui: *Lietuvos teisinės institucijos <...> supra* 7, p. 91–92.

10 STAUGAITYTĖ, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia laiko požiūriu. *Jurisprudencija*, 2005, nr. 77 (69).

11 STAUGAITYTĖ, V. Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 2 (80).

12 SINKEVIČIUS, V. Konstitucinės pasekmės, kurias sukelia Konstitucinio Teismo konstatavimas, jog įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. *Jurisprudencija*, 2014, nr. 4 (21).

13 BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators. A Comparative Law Study*. New York: Cambridge University Press, 2011.

išleistą monografiją *The Effects of Judicial Decision in Time*¹⁴. Sprendimų socialinis poveikis laiko aspektu daugiausiai tirtas JAV tyrėjų. Čia galima išskirti tokius autorius: J. M. Graetzą¹⁵, L. Kaplową¹⁶, J. E. Fischą¹⁷ ir kitus. Šio straipsnio atskaitos tašku galima laikyti ir 2015 m. straipsnio autoriaus apgintoje disertacijoje pateiktas įžvalgas¹⁸.

Straipsnyje pirmiausiai pateikiamos bendros įžvalgos apie teismo sprendimų galiojimą laiko aspektu ir laiko svarbą socialiniu aspektu. Nurodomi Konstitucinio Teismo pateikiami argumentai, lemiantys išimties iš konvencinės taisyklės sprendimo ar jo padarinių galiojimo laiko aspektu taikymą, pateikiama ir normatyvinių įžvalgų, susijusių su teismo pasirinktų argumentų vertinimu socialinių padarinių aspektu.

1. TEISMŲ SPRENDIMŲ GALIOJIMO LAIKAS

Tradiciškai teismų sprendimų galiojimas laiko aspektu skirstomas į 3 grupes¹⁹: *ex tunc*²⁰, *ex nunc*²¹ ir *pro futuro*²². Svarbu išskirti bendrosios kompetencijos teismų ir teismų, turinčių teisę peržiūrėti teisės aktus – konstitucinių ir administracinių teismų, specifiką. Bendrosios kompetencijos

14 *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014.

15 GRAETZ, M. J. Legal Transitions: The Case of Retroactivity in Income Tax Revisions. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 126, 1977.

16 KAPLOW, L. An Economic Analysis of Legal Transitions. *Harvard Law Review*, Vol. 99, 1986.

17 FISCH, J. E. Retroactivity and Legal Change: an Equilibrium Approach. *Harvard Law Review*, Vol. 110, 1977.

18 MURAUSKAS, D. *Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.

19 Žr., pavyzdžiui: POPELIER, P., et al. The Effects of Judicial Decisions in Time: Comparative Notes. Iš *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014, p. 7–11; VERSTRAELEN, S. The Temporal Limitation of Judicial Decisions: The Need for Flexibility Versus the Quest for Uniformity. *German Law Journal*, Vol. 14, No. 9, 2013, p. 1690.

20 Liet. nuo pradžios. Tai yra retroaktyvus teisės galiojimas.

21 Liet. nuo dabar. Tai yra teisės galiojimas nuo priėmimo momento.

22 Liet. į ateitį. Tai yra teisės galiojimas nuo tam tikro momento ateityje.

teismai tiesiogiai nekvestionuoja teisės aktų teisėtumo ir jų sprendimai iš esmės susiję su konkrečios bylos sprendimu (*inter partes*). Aptartina ir bendrosios kompetencijos teismų specifika bendrosios teisės tradicijos (angl. *common law*) valstybėse. Šis aptarimas padeda suprasti teisminę aktų peržiūrą (angl. *judicial review*) vykdančių teismų ir šios kontrolės nevykdančių teismų sprendimų poveikio laiko požiūriu ypatumus.

Bendrosios teisės tradicijos valstybių bendrosios kompetencijos teismai bylose nagrinėja individualius ginčus. Tol, kol nebuvo paliečiamas teisės aktų teisėtumas, čia tradiciškai galiojo bendra taisyklė – retroaktyvus teismo sprendimo poveikis. Taisyklės idėja slypi paprastoje idėjoje – teisė egzistavo bylai aktualių aplinkybių atsiradimo metu, o teismas tiesiog identifikuoja tuo metu galiojusios teisės turinį. Tokia teismų sprendimų teorija dar vadinama deklaratyviaja (angl. *declaratory*) arba *Blackstono* (angl. *Blackstonian*), apeliuojant į vieno iš garsiausių bendrosios teisės tradicijos teisininkų W. Blackstono doktriną²³.

Pagal panašų modelį veikia ir kontinentinės teisės tradicijos bendrosios kompetencijos teismai: šalys kreipėsi į teismą dėl įvykusio įvykio, jo metu galiojusios teisės kontekste teismas priima sprendimą ir sprendimu šalims identifikuojama, kas buvo teisus dėl praeityje susiklosčiusių santykių. Kaip pažymi J. Bellas, deklaratyvioji teorija iš esmės atspindi pagal konsensuso modelį veikiančius teisėjus, kurie nepripažįsta plačių politinių teismo funkcijų ir aktyvistinio teismo vaidmens²⁴. Problemų dėl į praeitį nukreipto sprendimo poveikio individualiose bendrosios kompetencijos teismų bylose daug nekyla dėl *inter partes* poveikio, t. y. sprendimas yra dėl praeities įvykio, bet neperžengiantis konkretaus santykio (ginčo) ribų.

Problema dėl deklaratyviosios teorijos istorškai kilo tada, kai bendrosios kompetencijos teismai pradėjo vis aktyviau vykdyti teisės aktų teisėtumo kontrolę ir vis atviriau buvo pripažįstama vadinamoji incidentinė (angl. *incidental*) teisės aktų kontrolė. Pagal tradicinį, iš Monteskjė koncepcijos

23 Plačiau žr., pavyzdžiui: MUNZER, S. R. Retroactive Law. *The Journal of Legal Studies*, Vol. 6, No. 2, 1977, p. 374.

24 Plačiau žr.: BELL, J. *Policy Arguments in Judicial Decisions*. New York: Oxford University Press, 1983, p. 10.

kildintiną valdžių padalijimo principą teismai neturi tiesiogiai numatytos funkcijos pripažinti teisėkūros subjekto priimto teisės akto negaliojančiu. Todėl, siekiant pagrįsti tokius teismų sprendimus, buvo išplėtota vadina- moji negaliojimo (vok. *Nichtigkeitslehre*) doktrina, pagal kurią teisės aktas negalioja *ipso iure*, t. y. teisės akto prieštaravimo aukštesnės galios teisės aktui tiesioginis padarinys yra teisės akto negaliojimas nuo pat jo priėmi- mo momento (*ab initio*)²⁵. Pagal šią doktriną teismų sprendimai, kuriais panaikinami teisės aktai, veikia analogiškai kaip ir kiti teismų sprendimai – *ex tunc* arba retroaktyviai. Įdomu, kad negaliojimo doktrina buvo taikoma ir stipriai išvystyta kai kuriose kontinentinės teisės tradicijos valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Portugalijoje, Ispanijoje²⁶.

Visai kitokia situacija susiklostė kontinentinėse valstybėse, kurios pripažino kitą, austriškąjį H. Kelseno teisės akto nuginkijimo modelį (vok. *Vernichtbarkeitslehre*). Pagal šią teoriją teisės aktas galioja tol, kol jis panaikinamas. Šia mintimi pagrįstas austriškas konstitucinės justicijos modelis, kurio pradžios taškas yra teismų sprendimų galiojimas *ex nunc*, t. y. nuo priėmimo momento²⁷. Tokio teismo sprendimo galiojimo esmė yra požiūris, kad teisiniai santykiai, kurie susiklostė iki teisės akto nuginkijimo, dar buvo galiojantys, o po teismo sprendimo priėmimo susiklosto nauja teisės tvarka, pagal kurią pasikeičia anksčiau taikyto teisės akto turinys – jis tampa nebegaliojančiu.

Grįžtant prie bendrosios teisės tradicijos būtina pabrėžti, kad nors čia ilgą laiką dominavo požiūris, jog teismo sprendimas turi tik retroaktyvią galią²⁸, teisinio realizmo paradigma pradėjo keisti šios tradicijos valstybių, ypač JAV, teismų požiūrį į teisėją kaip teisės taikytoją, nes būtent iš tokios prielaidos kilo deklaratyviosios teorijos idėja²⁹. Kaip minėta, akivaizdžiu

25 STAUGAITYTĖ, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo <...>, p. 66–68.

26 Ten pat, p. 66.

27 BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts* <...>, p. 13, STAUGAITYTĖ, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo <...>, p. 68.

28 CURRIER, T. S. Time and Change in Judge-Made Law: Prospective Overruling. *Virginia Law Review*, Vol. 51, 1965, p. 201.

29 DOHERTY, M. R. The Reluctance Towards Retroactivity: The Retroactive Ap-

bendrosios teisės tradicijos teismų sprendimų retroaktyvumo problemų kilo tada, kai teismo pateikiamas teisės aiškinimas iš esmės pradėjo keisti bendrų teisės normų turinį. Čia labai svarbu atkreipti dėmesį į socialinių padarinių aspektą ir asmenų, kuriems skirta teisė, lūkesčius. Pavyzdžiui, jei yra precedentas, jis yra teismo keičiamas, tai kaip reikėtų vertinti elgesį asmenų, kurie rėmėsi senuoju precedentu ar taisykle? Kita vertus, kaip interpretuoti taisyklę, kuri yra labai abstrakti, žinant, kad teismo pateiktas konkretinimas bus taikomas retroaktyviai?³⁰

Tolydžio bent jau JAV Aukščiausiasis Teismas pradėjo keisti požiūrį į teismų sprendimų pateikiamo teisės aiškinimo retroaktyvumą, o byloje *Linkletter prieš Walker*³¹ konstatavo, kad galima nukrypti nuo visuotinai pripažįstamo retroaktyvaus modelio. Vėliau toks požiūris pradėtas taikyti ir civilinėse bylose po sprendimo *Chevron Oil Co. prieš Hudson*³². Vis dėlto toks retroaktyvaus teismų sprendimų galiojimo ribojimas nebuvo sutiktas vienodai ir juo sukelta padarinių problematika iki šiol sprendžiama teisėtyrininkų ir teismų³³. Pats teismas byloje *Griffith prieš Kentucky*³⁴ apribojo ankstesnį retroaktyvumo sampratos pakeitimą³⁵. Nepaisant to, retroaktyvaus sprendimų poveikio išimčių tendencija panašaus modelio konstitucinę kontrolę vykdančiuose teismuose pastebima ir kitose valstybėse³⁶.

plication of Laws in Death Penalty Collateral Review Cases. *Valparaiso University Law Review*, Vol. 39, No. 2, 2004, p. 451–452.

30 GREENE, A. S. Adjudicative Retroactivity in Administrative Law. *Supreme Court Review*, Vol. 261, 1991, p. 264–265.

31 JAV Aukščiausiojo Teismo 1965 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Linkletter prieš Walker*, 381 U.S. 681. Teismas šioje byloje sukūrė testą (*Linkletter testas*), kuris turėjo padėti išspręsti retroaktyvaus taikymo reikalingumo konkrečioje byloje klausimą. Tiesa, testas buvo gana sudėtingas ir teismams kilo problemų jį taikant. Plačiau žr.: DOHERTY, M. R. The Reluctance Towards <...>, p. 453.

32 JAV Aukščiausiojo Teismo 1971 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje *Chevron Oil Co. prieš Hudson*, 404 U.S. 97.

33 Žr., pavyzdžiui: KERMIT, R. III. A Little Theory Is a Dangerous Thing: The Myth of Adjudicative Retroactivity. *Connecticut Law Review*, Vol. 31, 1998–1999.

34 JAV Aukščiausiojo Teismo 1987 m. sausio 13 d. sprendimas byloje *Griffith prieš Kentucky*, 479 U.S. 314.

35 KERMIT, III. A Little Theory <...>, p. 1117–1124.

36 Išimtyms taikomos ir Argentinoje, Nyderlanduose. Žr.: BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts <...>*, p. 905.

Kontinentinės teisės tradicijai būdingų konstitucinių ir administracinių teismų ypatumas yra ginčo specifika ir teisminės aktų peržiūros funkcija. Konstitucinės justicijos atveju tai pirmiausiai yra teisės aktų konstitucingumo klausimai. Tad iš esmės esant *ex tunc* poveikiui, teismo sprendimas paneigia galimybę individui numatyti taikytiną teisę, kitaip tariant, pažeidžiamas teisinio tikrumo principas³⁷. Atsižvelgdamos į problemas, kurias kelia teismo sprendimo taikymas *ex tunc* byloje, susijusiose su teisės aktų teisėtumo kontrole, vis daugiau valstybių pradeda taikyti *ex nunc* modelį arba galiojančio *ex tunc* konvencinio režimo išimtis³⁸. Verta prisiminti ir palyginti naujas Vokietijos Konstitucinio Teismo doktrinas: 1) teismas paskelbia įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai, bet nenaikina jo *ab initio*, 2) teismas konstatuoja, kad teisės aktas dar atitinka Konstituciją ir taip palieka įstatymų leidėjui laiko pataisyti reguliavimą arba 3) teismas nurodo, koku konkrečiu būdu aiškinamas įstatymas neprieštaruja Konstitucijai³⁹.

Analizuojant teismų sprendimų poveikio laiko požįriui klausimą socialinių padarinių aspektu, reikia atkreipti dėmesį į du svarbius dalykus: 1) Koks teismo sprendimo poveikio laiko požįriui režimas yra konkrečiame procese. 2) Kokios galimos egzistuojančio režimo išimtys. Šiuos dalykus svarbu išskirti, nes pirmasis lemia, kur yra vykdomos analizės atskaitos taškas ir dažniausiai žinoma teisės aktuose arba tradicijoje, jurisprudencijoje įtvirtinta taisyklė, o antrasis parodo, kiek teismas yra lankstus, kai yra prielaida, kad pirmas klausimas jau atsakytas ir dažniausiai tai yra būtent teismų praktikoje susiformuojantis režimas.

Retroaktyvumo klausimas gali turėti įvairių tirtinų aspektų. Bendriausiai socialinių padarinių aspektu galima išskirti ekonominio efektyvumo (angl. *efficiency*) ir sąžiningumo (angl. *fairness*) grupes⁴⁰. Efektyvumo požįriui galima analizuoti, kaip teismų sprendimų poveikis nulemia subjektų elgesį,

37 VERSTRAELEN, S. The Temporal Limitation of Judicial Decisions: The Need for Flexibility Versus the Quest for Uniformity. *German Law Journal*, Vol. 14, No. 9, 2013, p. 1691.

38 Ten pat, p. 1692.

39 STAUGAITYTĖ, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo <...>, p. 68.

40 GRAETZ, M. J. Legal Transitions <...>, p. 63–64.

teigiant, jog retroaktyvus reguliavimas gali lemti ekonomiškai neefektyvų subjektų elgesį (angl. *inefficient precautionary behaviour*)⁴¹. Tačiau yra autorių, kurie tvirtina, kad retroaktyvumas yra ekonomiškai naudingas (užtikrina ekonominį efektyvumą), preziumuojant dėl retroaktyviai taikomos taisyklės ekonominio efektyvumo, palyginti su keičiama taisykle, ir suvokiant, jog subjektai, veikdami analogiškai kaip ir rinkoje, apskaičiuoja riziką, jog teisė veiks retroaktyviai, t. y. apsidraudžia⁴². Kita vertus, ekonominės teisės analizės literatūroje diskutuojama, kokią įtaką sprendimui dėl galiojimo gali turėti ir sąžiningumo grupei priskiriamų padarinių pasitikėjimo (angl. *reliance*) teise aspektas⁴³.

Retroaktyvus teismų sprendimų poveikis prisideda prie teisinio neapibrėžtumo⁴⁴. Galima pozicija, kad ir teisėkūros, ir teismų sprendimų atveju naujos taisyklės kūrimas reiškia ekonomiškai labiau pagrįstos (efektyvesnės) taisyklės kūrimą, kalbant apie bendrą turtinės gerovės (angl. *net benefit*) padidėjimą. Tad, kaip pažymi J. E. Fischas, jei nauja taisyklė yra ekonomiškai labiau pagrįsta, vadinasi, ir jos retroaktyvus taikymas reikš, kad teisiniai santykiai taps labiau ekonomiškai pagrįsti ne tik į ateitį, bet ir į praeitį⁴⁵.

Tačiau čia pat susiduriama su labai svarbia socialinių sąnaudų kategorija – pokyčio sąnaudomis (angl. *transition costs*)⁴⁶. Juk atsiradusią naują taisyklę reikia pritaikyti visiems praeities įvykiams ir tai gali būti problemiška, nes tektų iš naujo spręsti daug bylų, iš naujo vertinti seniai išnagrinėtus ginčus. Tad net ir galbūt sąnaudų mažinimo požiūriu labiau pagrįstos taisyklės įvedimas gali būti ne toks naudingas dėl sąnaudų, kurios būtų patirtos, jei reikėtų iš naujo vertinti visas ir praeityje buvusias aktualias aplinkybes.

41 Žr., pavyzdžiui: FELDSTEIN, M. On the Theory of Tax Reform. *J. Pub. Econ.*, Vol. 6, 1976.

42 GRAETZ, M. J. Legal Transitions <...>, p. 69–73.

43 Žr., pavyzdžiui: GRAETZ, M. J. Legal Transitions <...>, p. 73.

44 PORTUESE, A. et al. *The Principle of Legal Certainty as a Principle of Economic Efficiency*. University of Westminster School of Law Research Paper No. 13–13, 2013, p. 21 [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2332016>.

45 FISCH, J. E. Retroactivity <...>, p. 1088.

46 Ten pat, p. 1091.

Šiuo aspektu socialinio poveikio argumentas paliečia deklaratyviają teismų sprendimų priėmimo teoriją – retroaktyvumo problemų pradeda kilti tada, kai požiūris į teismų sprendimus kaip į teisės taikymo aktus pradeda keistis, o teismų teisė tampa naujo turinio teisės dalimi.

Analizuojant išimčių taikymą būtina turėti omenyje, kad išimtis visada turi poveikio teisiniam tikrumui. Kad ir koks galioja konvencinis teismo sprendimo poveikio laiko požiūriu režimas, subjektai, kuriems analizuojama teisme materialioji teisė yra aktuali, teoriškai turėtų numatyti riziką, susijusią su jų padėtimi, priėmus sprendimą. Tačiau toks mąstymas gali būti kiek idealistinis ne tik dėl ribotų subjektų galimybių numatyti tokią riziką, bet ir dėl situacijų, kai vienas ar kitas (dažniausiai būtent retroaktyvus) reguliavimas potencialiai gali sukelti didesnę žalą nei yra iš tokios taisyklės taikymo ir teisinio tikrumo užtikrinimo nauda⁴⁷. Tokia socialinių padarinių prasmė suteikia galimybę pažvelgti į argumentus, kuriais teismai pagrindžia taikomas išimtis.

2. KONSTITUCINIO TEISMO SPRENDIMŲ POVEIKIS LAIKO POŽIŪRIU

Pagal bendrą taisyklę Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipta į ateitį⁴⁸. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo⁴⁹ 72 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad teisės aktai negali būti

47 Pavyzdžiui, *Defrenne* byloje Europos Sąjungos Teisingumo Teisme (*Defrenne prieš SABENA*, 43/75) buvo nagrinėjamas netinkamas valstybės narės (Jungtinės Karalystės) darbuotojų lygybės užtikrinimo reguliavimas, atsižvelgiant į tai, kad, bylos duomenimis, avialinijose dirbusi stiuardėsė pagrindė, jog uždirba mažiau nei ta patį darbą dirbantis vyras. Byloje Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pripažino valstybės narės pažeidimą, tačiau kartu konstatavo, kad susiklosčiusi situacija yra išimtinė, nes nebus aiškumo dėl taikytinos teisės, o dabar išaiškinus ją būdu, priešingu nei ją vertino daugybė ūkio subjektų valstybėje narėje ir kai kuriose kitose valstybėse narėse, retroaktyvus sprendimo veikimas turėtų būti apribotas, teisę kreiptis dėl patirtos žalos paliekant tik tiems darbuotojams, kurie tai padarė nacionaliniuose teismuose iki sprendimo priėmimo momento.

48 *Lietuvos teisinės institucijos <...>*, p. 87; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 48-2133.

49 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1993, nr. 6-120.

taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas nutarimas, pagal kurį atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Be to, šio įstatymo 72 straipsnio 4 dalyje pabrėžiama, kad neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo nutarimo įsigaliojimo. Tai, kad būtent Konstitucinio Teismo nutarimas lemia teisės akto eliminavimą iš teisės sistemos, parodo, jog Lietuvoje galioja austriškasis teisės aktų nugincijimo modelis ir sprendimų poveikis *ex nunc*⁵⁰.

Esminės nuostatos dėl Konstitucinio Teismo aktų galiojimo pateikiamos 2011 m. spalio 25 d. nutarime⁵¹. Čia konstatuota, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtintas draudimas vykdyti sprendimus, atitinkančius šias sąlygas: jie buvo priimti pagal teisės aktą iki jo pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai, priėmimo metu buvo grindžiami teisės aktais, dar nepripažintais prieštaraujančiais Konstitucijai, ir dėl to buvo preziumuojama, kad jie yra teisėti, ir tuo metu, kai įsigaliojo Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriuo tie teisės aktai pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai, *nebuvo įvykdyti*. Tai, kad dar neįvykdyti sprendimai neturi būti vykdomi, pripažinus, kad jų pagrindu esantis teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, reiškia ir draudimą taikyti Konstitucijai prieštaraujantį teisės aktą jau pradėtoje nagrinėti byloje. Tokį minėtos nuostatos supratimą patvirtina ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika⁵².

50 STAUGAITYTĖ, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo <...>, p. 70–72; *Lietuvos teisinės institucijos <...>*, p. 87.

51 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-6116.

52 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje remiantis Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 4 dalimi *sprendimų įvykdymu* pripažįstamos situacijos, kai asmuo yra praradęs galimybę įsiterpti ir per teismą reikalauti koreguoti tuos teisinius santykius, kurie susiklostė iki teisės normos, reglamentuojančios minėtus teisinius santykius, pripažinimo neteisėta. Ir priešingai – sprendimas laikomas neįvykdytu, kol asmuo turi teisę į savo pažeistų teisių gynimą teisme ar kitose įstatymų numatytose institucijose. Būtent iki to momento, kada teisė pateikti skundą ar ieškinį teisme gali būti įgyvendinta, negalima konstatuoti sprendimo įvykdymo pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 4 dalį (žr. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugpjūčio 20 d. nutartį administracinėje byloje nr. A¹⁴⁶–879/2013; 2005 m. gruodžio 21 d. nutartį administracinėje byloje nr. A¹–438/2005, *Administracinių teismų praktika*, 2005, Nr. 8 ir kt.).

Lietuvoje vyraujančio *ex nunc* modelio pranašumu prieš *ex tunc* modelį galėtų būti įvardijamas užtikrinamas teisinis tikrumas⁵³, t. y. pasiekiamas teisės stabilumo socialinis tikslas. Reikia sutikti su V. Sinkevičiumi dėl šios modelio savybės naudos⁵⁴. Tačiau būtų sudėtinga vienareikšmiškai pripažinti, kad visais atvejais *ex tunc* modelio sukeltas teisės nestabilumas, sugriauti jau susiklostę teisiniai santykiai būtų didesnė blogybė nei tų santykių išsaugojimas⁵⁵. Kaip ir kiekvienu atveju toks pasirinkimas lemia galimų alternatyvų vertinimą, kompromiso paieškas ir gali susiklostyti situacija, kai esamų teisinių santykių griovimas būtų mažesnės apimtys nei sąnaudos, kylantios dėl Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų poveikio praeityje. Manytina, kad būtent šio kompromiso paieškos lėmė ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, kuria siekta tam tikrais atvejais atsižvelgti į iki baigiamojo akto paskelbimo susiklosčiusių santykių specifiką ar bent jau pateikti įstatymų leidėjui retroaktyvaus probleminių klausimų sprendimo gaires.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama dėl iki teismo baigiamojo akto susiformavusių santykių teisėtumo, taikant įgytų teisių teisėtumo prezumpcija⁵⁶. Tačiau būtinybė tam tikrais atvejais atsižvelgti ir į praeityje susiklosčiusių santykių problematiką lemia tam tikrus eksplicitiškai išreikštus ypatumus dėl praeities teisinio režimo padarinių. E. Kūris pažymi, kad *teismo sprendimo galiojimas atgal ir galios nukreipimas į praeityje priimtų sprendimų padarinius* – skirtingi dalykai, todėl kiekvienu atveju reikia nustatyti, kas iš tiesų turima omenyje, kalbant apie teismo sprendimo retroaktyvų poveikį⁵⁷.

Galimo sprendimo poveikio praeičiai ypatumai yra susiję su praeityje priimtų sprendimų padariniais, t. y. nors sprendimas negali galioti retroaktyviai dėl principo *lex retro non agit*, tam tikrais atvejais iš teisinės valstybės

53 Žr.: ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 526.

54 SINKEVIČIUS, V. Konstitucinės pasekmės <...>, p. 947.

55 Ten pat.

56 SINKEVIČIUS, V. Konstitucinės pasekmės <...>, p. 947; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-611.

57 *Lietuvos teisinės institucijos <...>*, p. 88.

principo kyla supratimas, jog niekas negali turėti naudos iš savo neteisėtos veiklos⁵⁸. Štai Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime⁵⁹ konstatuota, kad Respublikos Prezidento dekretas, kuriuo buvo suteikta Lietuvos pilietybė J. Borisovui, prieštaravo Konstitucijai. Todėl nuo šio nutarimo įsigaliojimo nebegaliojo ir praeityje priimtas minėtas Prezidento dekretas. Toks galiojimas buvo pagrįstas idėja, kad po nutarimo priėmimo dekretas, pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, negali sukelti padarinių. Taip, neginčijant dekreto padarinių iki Konstitucinio Teismo nutarimo, pripažintas jo negaliojimas nuo teismo nutarimo paskelbimo.

Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad šis teismas, sprenddamas baigiamojo akto poveikio laiko požiūriu klausimą, tai daro keliomis kryptimis. Pirma, teismas pripažįsta, kad apskritai klausimas nebetekęs aktualumo, nes jis įvyko praeityje. Antra, teismas atideda sprendimo įsigaliojimą. Trečia, teismas palieka konvencinį režimą, pabrėždamas galimybę įstatymų leidėjui retroaktyviai paveikti susiklosčiusius santykius. Ketvirta – teismas nenurodo kitokio sprendimo laiko režimo, bet nurodo įstatymų leidėjui kompensuoti sąnaudas, susidariusias dėl praeityje galiojusio netinkamo ar asmenų teises pažeidusio teisinio režimo. Šie atskiri atvejai yra aptariami toliau.

3. *EX NUNC* SPRENDIMO NEAKTUALUMAS PRAEITYJE SUSIKLOSČIUSIEMS SANTYKIAMS

Visų pirma reikėtų trumpai aptarti atvejį, kai Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad teisės aktas yra nebeaktualus dėl jo laikinumo. Šiuo požiūriu svarbus 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas⁶⁰, kuriame Konstitucinis Teismas nutraukė bylą iškart po viešo posėdžio. Vienas iš šios bylos ypatumų tas, kad pareiškėjas Vilniaus apygardos administracinis teismas prašė ištirti kelių

58 Ten pat.

59 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 124-5643.

60 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 118-4830.

įstatymų, kuriais buvo tvirtinami biudžeto asignavimai, konstitucingumą. Klausimas pareiškėjui kilo iš individualioje byloje nagrinėjamo ginčo, kuriame akcinė bendrovė „Lithun“ siekė patirtų nuostolių, kilusių dėl biudžeto asignavimų gavėjų negautų asignavimų ir lėšų nepervedimo bendrovei, atlyginimo. Taip pat dėl atitinkamų su biudžeto asignavimais susijusių įstatymų kreipėsi ir Seimo narių grupė. Konstitucinė problema, pasak pareiškėjų, buvo nepagrįstas biudžeto asignavimų mažinimas ginčijamais įstatymais.

Konstitucinis Teismas šiame sprendime nutraukė bylą, nes ginčijamas reguliavimas jau buvo neaktualus – jis buvo skirtas praeties teisiniams santykiams, kurių nebeįvyks. Pasak Konstitucinio Teismo, jeigu byloje būtų nustatyta, kad ginčijamas teisinis reguliavimas prieštaravo Konstitucijai, jokia teisėkūros subjektų intervencija į tą teisinį reguliavimą nebebūtų galima, nes atitinkami teisės aktai buvo skirti santykiams, kurie yra pasibaigę, reguliuoti. Pasak teismo, „tokia intervencija būtų beprasmė, iracionali, nes reikėtų, kad atitinkami teisėkūros subjektai imasi reguliuoti – vadinasi, bando pakeisti, – praeitį“.

Konstitucinis Teismas nurodė, kad kiekvienas valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymas – tai terminuotai galiojantis ir terminuotai taikomas įstatymas. Asignavimų valdytojų finansavimas iš atitinkamų metų biudžeto lėšų baigiasi tada, kai baigiasi atitinkami biudžetiniai metai, t. y. tų metų gruodžio 31 dieną. Po šios datos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymo apskritai nebeįmanoma taikyti. Praleidus minėtą datą neįmanoma kokiam nors asignavimų valdytojui praėjusių biudžetinių metų asignavimų pervesti taip, tarsi tai būtų padaryta dar anais biudžetiniais metais, nes jau yra prasidėję nauji biudžetiniai metai.

Nors minėtu sprendimu eksplicitiškai nėra pateikiama argumentų dėl jo socialinio poveikio, tačiau juos galima įžvelgti. Pirmiausiai akcentuotina teismo nuostata, kad „intervencija [į praeityje įvykusius santykius reguliavusius nuostatas] būtų beprasmė, iracionali, nes reikėtų, kad atitinkami teisėkūros subjektai imasi reguliuoti – vadinasi, bando pakeisti, – praeitį“. Čia galime įžvelgti teismo siekį įtvirtinti iš teisinio tikrumo kylančią naudą ir išvengti sąnaudų, kurias lemtų kitokios (galbūt geresnės efektyvumo požiūriu) teisės praeityje įtvirtinimas, sugriaunant buvusį reguliavimą. Tokius iš teisinio

tikrumo kylančius sprendimo socialinio poveikio argumentus būtų galima eksplicitiškai nurodyti, jie papildytų teismo argumentavimą. Nors teismas ir teigia, kad praeities biudžeto reguliavimo keitimas būtų beprasmis, jis nebūtų beprasmis, jei būtų racionalus. Juk hipotetiškai įmanoma, kad praeities biudžeto asignavimų pakeitimas ir iš jo kylančios didžiulės sąnaudos dėl besikeičiančių asignavimų būtų mažesnės nei žala dėl visiškai nepagrįsto biudžeto asignavimų paskirstymų. Pavyzdžiui, tokių, kurie aiškiai neatitiktų vienos iš teisingumo teorijų pagrindu pasirinktų asignavimų paskirstymo kriterijų.

Vis dėlto jau pasibaigusių biudžetinių metų ir juose numatytų asignavimų tvirtinimo kontekste bendrą taisyklę laiko aspektu sunku patvirtinti, nes Konstitucinis Teismas dar 1999 m. liepos 9 d. nutarimu⁶¹ pripažino, kad Lietuvos Respublikos 1998 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 10 straipsnio 4 punktas prieštarauja Konstitucijai. Nors tokia Konstitucinio Teismo pozicija tiesiogiai susijusi su praeities įvykių vertinimu ir keitimu (konkrečių metų biudžeto klausimas – terminuotas reguliavimas), šio nutarimo ypatumas yra Konstitucijai prieštaraujančios nuostatos turinys. Ši nuostata buvo susijusi ne su biudžeto asignavimais, bet su Vyriausybės funkcijomis ir plačia diskrecija keisti biudžeto asignavimus. Tad formaliai klausimai skirtingi, nors principinė nuostata, įtvirtinta vėlesniame nutarime, atrodytų nevisiškai atitinka 1999 m. nutarimo motyvus.

4. BAIGIAMOJO AKTO ĮSIGALIOJIMO DATOS PERKĖLIMAS

Svarbu pabrėžti, kad Konstitucinis Teismas, pripažindamas teisės akto prieštaravimą Konstitucijai, jo nepanaikina. Teisės aktą panaikinti gali tik pats aktą priėmęs subjektas⁶². Šiuo požiūriu Konstituciniam Teismui,

61 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 61-2015.

62 RUŠKYTĖ, R. Konstitucinio Teismo aktų poveikis teisėkūrai. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2011, nr. 1 (21), p. 242–243; SINKEVIČIUS, V. Konstitucinės pasekmės <...>, p. 946.

atsižvelgiant į vyraujančią konstitucinę doktriną, būtų sudėtinga remtis, pavyzdžiui, Vokietijos Konstitucinio Teismo praktika, pagal kurią, siekiant suteikti įstatymų leidėjui laiko pakeisti nekonstitucinį reguliavimą, pratęsimas nekonstitucinių normų taikymas⁶³. Panaši, nors ir prieštaringa praktika aptinkama ir kitų teismų, pavyzdžiui, Austrijos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje⁶⁴. Lietuvoje Konstitucinis Teismas nuo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimo⁶⁵ pradėjo taikyti alternatyvų instrumentą – atidėti oficialų nutarimo paskelbimą ir įsigaliojimą⁶⁶.

Draudimas po Konstitucinio Teismo baigiamojo akto paskelbimo taikyti Konstitucijai prieštaraujantį teisės aktą tam tikrais atvejais gali sukelti papildomų sąnaudų ne tik dėl teisės akto teisėtumo iki Konstitucinio Teismo akto įsigaliojimo prezumpcijos, bet ir dėl būtinybės nedelsiant sureguliuoti socialinius santykius. Atsižvelgiant į tai, kad draudimas taikyti konkrečią teisės normą savaime nereiškia naujos normos įvedimo, o Konstitucijai prieštaraujantį teisės aktą priėmusiam subjektui gali prireikti laiko iš naujo sureguliuoti tam tikrus santykius⁶⁷, sąnaudų aspektu racionalus sprendimas yra suteikti laiko teisės aktą priėmusiam subjektui iš naujo sureguliuoti santykius, bent laikinai paliekant Konstitucijai prieštaraujantį reguliavimą.

Konstitucinis Teismas jau ne kartą yra atkreipęs dėmesį į savo nutarimais sukeltus socialinius padarinius ir remdamasis jais atidėjęs nutarimo įsigaliojimo datą vėlesniam laikui arba pakoregavęs jo veikimo apimtį. Jau minėtu 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimu pripažinta, kad tam tikros Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo nuostatos prieštarauja Konstitucijai. Šiame nutarime teismas nurodė, kad jeigu Konstitucinio Teismo nutarimas

63 STAUGAITYTĖ, V. Konstitucijai prieštaraujančių <...>, p. 106. SHROEDER, W. Temporal Effects of Decisions of the German Federal Constitutional Court. Iš *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014, p. 22.

64 STELZER, M. Pro Futuro and Retroactive Effects of Rescissory Judgments in Austria. Iš *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014, p. 67–69.

65 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 19–828.

66 STAUGAITYTĖ, V. Konstitucijai prieštaraujančių <...>, p. 106.

67 Žr., pavyzdžiui: SINKEVIČIUS, V. Konstitucinės pasekmės <...>, p. 951–952.

būtų oficialiai paskelbtas iškart po jo viešo paskelbimo teismo posėdyje, susidarytų vietos savivaldos teisinio reguliavimo vakuumas, kuris iš esmės sutrikdytų vietos savivaldos mechanizmo funkcionavimą ir valstybės valdymą. Atsižvelgdamas į šiuos motyvus, nutarimą teismas nutarė paskelbti *Valstybės žiniose* praėjus dviem mėnesiams nuo jo paskelbimo viešame posėdyje. Nors kalbiniu požiūriu argumentas atidėti nutarimo skelbimą yra susijęs su teisiniais padariniais (*teisinio reguliavimo vakuumas*⁶⁸), tačiau akivaizdus šio teisinio padarinio ir socialinių padarinių ryšys: sąnaudos, kurių kils, nesant reguliavimo reikšmingoje srityje, t. y. savivaldybės tarybos ir mero – ypač svarbių vietos savivaldai subjektų – įgaliojimų klausimais.

Taikant panašų teisinio reguliavimo vakuumo argumentą buvo nukeltas ir Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas dėl teisėjų valstybinių pensijų⁶⁹. Teismas pripažino, kad esamas reguliavimas prieštarauja Konstitucijai, atskiriems jos straipsniams, teisinės valstybės principui. Kartu teismas atkreipė dėmesį, jeigu Konstitucinio Teismo nutarimas šioje byloje būtų oficialiai paskelbtas iškart po jo viešo paskelbimo Konstitucinio Teismo posėdyje, „susidarytų teisėjų valstybinių pensijų teisinio reguliavimo vakuumas, kuris iš esmės sutrikdytų teisėjų valstybinių pensijų skyrimą“. Tad remdamasis socialiniu poveikiu (sutrikdyto teisėjų valstybinių pensijų skyrimo tikimybe) teismas atidėjo nutarimo skelbimą iki 2010 m. lapkričio 16 dienos.

Įdomu, kad net ir atidėtas Konstitucinio Teismo nutarimas ir šio straipsnio pateikimo redaktoriams metu dar nebuvo įgyvendintas. Tiesa, tai nėra vienietinis atvejis Lietuvos teisėje. Todėl sąnaudų aspektas, kurį nutarimo skelbimo datos numatymo požiūriu analizuoja Konstitucinis Teismas, dažnai neatlieka sąnaudų minimizavimo funkcijos – kad ir kokia būtų data, teisėkūros subjektas ne visada jį vykdo operatyviai. Čia būtų galima iš dalies kvestionuoti ir trumpo įsigaliojimo termino atidėjimą, kaip tinkamą

68 Pabrėžtina, kad *teisinio vakuumo* kategorija taikoma ir užsienio teismų. Žr., pavyzdžiui: SHROEDER, W. Temporal Effects of Decisions of the German Federal Constitutional Court. Iš *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014, p. 26.

69 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 134-6860.

ilgo nekonstitucinės normos galiojimo palikimo alternatyvą užsienio šalių konstituciniuose teismuose, polemizuojant su V. Staugaityte⁷⁰, kartu neužmirštant, kad 2006 m. dar nebuvo daug baigiamųjų aktų paskelbimo atidėjimo pavyzdžių.

Kito Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimo⁷¹ įsigaliojimo atidėjimas buvo motyvuojamas galimu teisiniu neapibrėžtumu, kuris identifiikuotinas kaip argumentas, artimas socialinio poveikio vertinimui. O su būtinybe valstybei nustatyti reguliavimą ir perskirstyti finansus yra susijęs Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas⁷². Šiame nutarime spęstas kompensacijų už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą klausimas. Teismas konstatavo, kad atsižvelgiant į tai, jog įstatymų pakeitimams ir (arba) papildymams padaryti reikia tam tikro laiko, o „valstybės finansinių įsipareigojimų asmenims, kuriems nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą yra atkuriamos mokant pinigines kompensacijas, vykdymas yra susijęs su valstybės biudžeto sudarymu, valstybės finansinių išteklių atitinkamu perskirstymu“, Konstitucinio Teismo nutarimas *Valstybės žiniose* oficialiai skelbtinas 2005 m. gruodžio 30 d., t. y. daugiau nei po keturių mėnesių nuo nutarimo priėmimo dienos. Analogiškai teismo nutarimo įsigaliojimo atidėjimas sietas su būtinybe perskirstyti valstybės finansines lėšas ir Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarime⁷³, kuriame buvo sprendžiamas reguliavimo, susijusio su pensijų perskaičiavimo ir mokėjimo valstybėje, susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, klausimas.

Kiek kitokias, bet taip pat aktualias sąnaudas, atidėdamas nutarimo paskelbimą, Konstitucinis Teismas nurodė 2011 m. birželio 9 d. nutarime⁷⁴. Šiame nutarime buvo nagrinėjamas reguliavimo, kuriuo advokatams nėra

70 STAUGAITYTĖ, V. Konstitucijai prieštaraujančių <...>, p. 108.

71 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7405.

72 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 152-5605.

73 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 109-5528.

74 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7405.

suteikta teisė gauti duomenis apie asmens turtą iš Nekilnojamojo turto registro, nors tokia teisė suteikta teisėsaugos institucijoms, klausimas. Teigiama, kad toks reguliavimas diskriminuoja advokatus, riboja jų galimybes užtikrinti jų atstovaujamybę teisę į gynybą. Konstitucinis Teismas pripažino atitinkamų nuostatų prieštaravimą Konstitucijai. Kartu teismas pabrėžė, kad jeigu nutarimas šioje byloje būtų oficialiai paskelbtas iškart po jo viešo paskelbimo Konstitucinio Teismo posėdyje, „susidarytų teisinio reguliavimo neapibrėžtumas, kuris iš esmės sutrikdytų Nekilnojamojo turto registre saugomų duomenų teikimo tvarką ir kuriam pašalinti reikalingas tam tikras laikas“. Remdamasis šiais sprendimo skelbimo konvencinio režimo padariniais, teismas atidėjo nutarimo skelbimą iki 2011 m. gruodžio 22 dienos.

Dar vienos dėl laiko dimensijos problemų keliančios situacijos pavyzdys yra nemažai ginčų sukėlęs 2013 m. liepos 1 d. nutarimas⁷⁵ dėl valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimų mažinimo. Šiuo nutarimu teismas, be kita ko, konstatavo, kad Seimo 2009 m. priimti įstatymų pakeitimai, kuriais buvo sumažinti valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimai, prieštaravo Konstitucijai, nes jais atlyginimai sumažinti neproporcingai. Atsižvelgęs į didžiulę finansinę našta valstybei, teismas nurodė, kad nutarimui įgyvendinti, t. y. atitinkamai perskirstyti valstybės finansinius išteklius ir pakeisti teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjui reikalingas tam tikras laikas. Todėl Konstitucinio Teismo nutarimą nutarta skelbti 2013 m. spalio 1 d., t. y. po trijų mėnesių nuo sprendimo priėmimo.

5. TEISĖ TEISĖKŪROS SUBJEKTUI VYKDYTI POKYČIUS RETROAKTYVIAI

Su principiniu draudimu netaikyti Konstitucijai prieštaraujančio reguliavimo susijusi ir Konstitucinio Teismo pozicija dėl teisės aktų leidėjo teisės retroaktyviai koreguoti reguliavimą, kuris pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai. Tai galima identifikuoti kaip dar vieną Konstitucinio Teismo

75 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 103-5079.

instrumentą, leidžiantį sušvelninti padarinius tais atvejais, kai iki baigiamojo akto paskelbimo galiojęs Konstitucijai prieštaraujantis reguliavimas lemtų dideles sąnaudas suinteresuotiems asmenims, kuriems tam tikros reikšmingos aplinkybės susiklostė iki baigiamojo teismo akto paskelbimo.

Čia reikėtų pirmiausiai pabrėžti 2003 m. gegužės 13 d.⁷⁶ nutarimą, kuriame teismas konstatavo, kad nors Konstitucinio Teismo sprendimų galia dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai nukreipiama į ateitį, tai nereiškia, jog įstatymų leidėjas apskritai negali reguliuoti santykių, atsiradusių iki tos dienos, kai oficialiai buvo paskelbtas Konstitucinio Teismo sprendimas. Remdamasis minėtu išaiškinimu Konstitucinis Teismas 2011 m. spalio 25 d. nutarime⁷⁷ nurodė, kad Konstitucija nepaneigia Seimo teisės nustatyti tokį naują teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų pašalinami neigiami teisiniai padariniai, kilę taikant teisės aktą, kurį Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai, t. y. naują teisinį reguliavimą taikyti ir santykiams, kurie atsirado iki tos dienos, kai oficialiai buvo paskelbtas toks sprendimas. Tokiu teisiniu reguliavimu turi būti paisoma Konstitucijos, juo negali būti pažeistas viešasis interesas, jis turi atitikti konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimus: negali būti sudaryta prielaidų paneigti teisingumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, juo turi būti apsaugotos kitų asmenų sąžiningai įgytos teisės.

Socialinių padarinių požiūriu tiek pareiga netaikyti teisės akto, jei nebuvo įvykdytas sprendimas, tiek galimybė reguliuoti iš praeities kylančius teisinius santykius gali kelti problemų. Pirmu atveju gali kilti teisinio tikrumo problemų ir sąnaudų teismams, stengiantis identifikuoti konkrečios bylos situaciją, sprendžiant, ar stabdyti jos nagrinėjimą, jei yra kreipimasis į Konstitucinį Teismą, ir aiškinantis, ar konkretus teisės aktas Konstitucinio Teismo nutarimo metu įvykdytas, ar dar ne. Pareiga pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 67 straipsnio 1 dalį nacionaliniam teismui stabdyti bylą kyla konkrečioje byloje, kurioje teismas ir kreipiasi. Tačiau neatmestinos situacijos, kai 1) vienas

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 48-2133.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-6116.

teismas kreipėsi, o kitas stabdo panašią nagrinėjamą bylą, nors ir nesikreipia į Konstitucinį Teismą, nes pirmasis teismas jau įvykdė šią funkciją, arba 2) vienas teismas kreipiasi, o kitas panašią bylą nagrinėjantis teismas nemano, kad konkrečiu atveju yra konstitucingumo problema.

Antroji problematika yra susijusi su retroaktyviai veikiančia teisėkūra. Čia nors, kaip buvo nurodyta, teismas pabrėžė reikalavimus tokiai teisėkūrai – *negali būti sudaryta prielaidų paneigti teisingumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, juo turi būti apsaugotos kitų asmenų sąžiningai įgytos teisės* – realiai tokio pobūdžio reguliavimo atitikties minėtiems principams gali būti sunkiai įgyvendinama. Bet kuriuo atveju tai bus reguliavimas, kurio subjektai negalėjo iš anksto numatyti, todėl jis gali būti kiek netikėtas ir nepatekti į jų anksčiau numatytas rizikų grupes, o tai sukeltų papildomų sąnaudų šiems subjektams.

6. KOMPENSAVIMO MECHANIZMAI KAIP EX NUNC REŽIMUI LANKSTUMĄ SUTEIKIANTI PRIEMONĖ

Konstituciniam Teismui tam tikrais atvejais gali neužtekti suteikti galimybę teisėkūros subjektui sureguliuoti santykius retroaktyviai. Siekdamas konkretinti būtinų atlikti reguliavimo pokyčių kryptį, Konstitucinis Teismas susitelkia ir į specifinius pažeidimus, nustatydamas priemones praeityje dėl netinkamai sureguliuotų santykių nukentėjusiems asmenims.

Šiuo aspektu verta prisiminti minėtą 2013 m. liepos 1 d. nutarimą⁷⁸ dėl valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimų mažinimo. Šiuo nutarimu teismas ne tik konstatavo, kad Seimo 2009 m. priimti įstatymų pakeitimai, kuriais buvo sumažinti valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimai, prieštaravo Konstitucijai, bet ir nurodė būtinybę kompensuoti valstybės tarnautojams ir teisėjams jų negautą atlyginimo dalį aktualiu laikotarpiu (nuo ginčytų įstatymų priėmimo iki atlyginimų atkūrimo).

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 103-5079.

Teismas nurodė, kad iš Konstitucijos 23 straipsnio įstatymų leidėjui kyla reikalavimas nustatyti asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą; tai, be kita ko, reiškia, kad turi būti nustatyta tvarka, kuria valstybė *per protingą laikotarpį* teisingai – tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, – juos kompensuos. Analogiškas *protingo laikotarpio* terminas numatytas ir panašaus pobūdžio 2014 m. gruodžio 22 d. nutarime⁷⁹, kuriame Konstitucijai prieštaraujančiomis buvo pripažintos įstatymo nuostatos, nustatančios prokurorų, valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo užmokesčio sumažinimą.

Teismas eksplicitiškai neanalizavo priimamo akto poveikio laiko požiūriu socialinių padarinių aspektu, pateikdamas su teisiniais padariniais susijusius teiginius. Socialinių padarinių požiūriu protingo laikotarpio sąvoka gali kelti nemažai klausimų. Protingo laikotarpio aspektu subjektai, kuriems aktualus sprendimas (valstybės tarnautojai ir valstybė) nėra tikri dėl momento, kada jiems atsiranda teisė ir pareiga dėl buvusių atlyginimų kompensavimo įvykdymo. Situacijos išspręsti nepadėjo ir Konstitucinio Teismo pateiktas išaiškinimas dėl minėto nutarimo⁸⁰. Protingas laikotarpis siejamas su nebaigtiniu gan abstrakčių kriterijų sąrašu – „*inter alia*, atsižvelgiant į valstybės ekonominę, finansinę padėtį, įvertinant galimybes sukaupti (gauti) lėšas, būtinas tokiam kompensavimui; atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės prisiimtus įsipareigojimus, *inter alia*, susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu“. Kiek tokie kriterijai gali sukelti pareigą valstybei veikti ir koks momentas būtų laikomas atitinkantis nurodytus kriterijus, nėra aišku. Galima numanyti, kad Konstitucinis Teismas apsisprendimą *de facto* palieka politiniu, nesukurdamas realių teisinės gynybos galimybių asmenims, kurių teisės buvo pažeistos. Galima teigti, kad Vokietijos Konstitucinio Teismo praktika, kai nustatomi labai konkretūs

79 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas. TAR, 2014-12-22, nr. 20411.

80 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas. TAR, 2014, nr. 4507.

reikalavimai įstatymo turiniui⁸¹, galbūt lemtų daugiau aiškumo, mažesnes sąnaudas suinteresuotiems asmenims, mažiau rizikų dėl neapibrėžtumo.

Tai, kad aiškaus termino nenustatymas ir šio klausimo naštos perkėlimas įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į socialines sąnaudas yra rizikingas, pagrindžia ir po nutarimo tebetrunkanti situacija. Pirma, neapibrėžtumas nulėmė didesnes valstybės tarnautojų, įgijusių teisę į sumažinto atlyginimo kompensavimą, sąnaudas, susijusias su nežinomybe, kylančia dėl jų padėties vertinimo, atsižvelgiant į, viena vertus, nepriimamą kompensavimo dėl jų atlyginimo mechanizmą, ir, kita vertus, turint omenyje griežtus senaties terminus kreiptis į teismą dėl atlyginimų grąžinimo⁸². Čia galima prisiminti ir kitus panašaus pobūdžio galvosūkius, kilusius dėl sisteminių problemų identifikavimo ir nežinomybės dėl susijusių individualių teisių pažeidimų sprendimo. Pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 23 d. nutartis⁸³, kuria pripažįstama teisėjų teisė į nepagrįstai sumažintą atlyginimą, nulėmusi daug panašių kreipimusių į teismą, o galiausiai ir reguliavimą specialiu įstatymu⁸⁴. Tokios sąnaudos, kai problema galėjo būti išspręsta nedelsiant ir nelaukiant teisėjų kreipimosi į teismą, gan aiškiai atskleidžia su reguliavimo nežinomybe susijusių sąnaudų problematiką⁸⁵.

Reikia pabrėžti, kad Konstitucinis Teismas motyvuose nurodo būtinybę nedelsiant – *be nepagrįsto delsimo* – nustatyti kompensavimo mechanizmą, siekiant išvengti didelio skaičiaus individualių kreipimusių⁸⁶. Tai aiškus socialinio poveikio argumentas, kuriuo aktualinamos iš nežinomybės kylančios

81 Žr.: STAUGAITYTĖ, V. Konstitucijai prieštaraujančių <...>, p. 103.

82 Žr.: Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (*Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308; 2000, nr. 85-2566) 33 straipsnio 1 dalyje numatytą 2 mėn. terminą nuo dienos, kai baigiasi įstatymo ar kito teisės akto nustatytas reikalavimo įvykdymo terminas.

83 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje nr. A⁸²²-790/2009.

84 Lietuvos Respublikos teisėjams nesumokėto darbo užmokesčio dalies grąžinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 129-4917.

85 MURAUSKAS, D. *Instrumentalizmas* <...>, p. 286.

86 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas. *TAR*, 2014, nr. 4507.

sąnaudos, siekiama išvengti pokyčio sąnaudų, kylančių iš informacijos trūkumo suinteresuotiems asmenims. Vis dėlto šio argumento svarba ne tiek aiškiai atspindima Konstitucinio Teismo rezoliucinėje dalyje, kurioje *nepagrįsto delsimo* kriterijus nėra detalizuojamas.

Iš čia kyla susijęs kitas sąnaudų aspektas – nėra aiškių paskatų įstatymų leidėjui, tai lemia įstatymų leidėjo polinkį neskubėti spręsti kompensavimo klausimo. Toks polinkis yra racionalus, nes didelės biudžeto dalies panaudojimas galėtų sumažinti tokį sprendimą priėmusios Vyriausybės populiarumą. Čia situacijos ypatumą galima pailiustruoti ir po aptariamo nutarimo priėmimo tebetrunkančia situacija, kai Seimui priėmus įstatymą, kuriuo nurodomas valstybės tarnautojų atlyginimų kompensavimo mechanizmas⁸⁷, terminas atidedamas iki 2014 m. gegužės 1 d. ir jis pakartotinai pratęsiamas iki 2015 m. gegužės 1 dienos. Pakartotinio pratęsimo specifika – Vyriausybė tik likus 2–3 dienoms iki termino pabaigos kreipėsi į Seimą dėl termino pratęsimo. Todėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo vertinimu, gali kilti abejonių dėl pratęsimo tikslingumo, o pats pratęsimas, atsižvelgiant į jo priėmimo ypatumus, pažeidžia suinteresuotų asmenų teisėtus lūkesčius⁸⁸.

Trečias sąnaudų aspektas, kylantis iš ateities neapibrėžtumo aptariamoje situacijoje, yra neatsižvelgimas į galimą suinteresuotų ir nesuinteresuotų valstybės tarnautojų diferencijavimą. Sprendimas tiesiog kompensuoti

87 Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 25 straipsnio 1 priedo pakeitimo ir kai kurių su jais susijusių įstatymų pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo priedėlio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo priedėlio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statuto 30 straipsnio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinės krašto apsaugos tarnybos statuto 20 straipsnio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo nr. XII-523 2 straipsnio pakeitimo 2014 m. rugsėjo 11 d. įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 102-5032.

88 Žr.: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 28 d. nutartį administracinėje byloje nr. A^{602-1327/2014}, kuria teismas kreipėsi į Konstitucinį Teismą dėl aktualaus įgyvendinimo mechanizmo pratęsimo konstitucingumo.

visiems sulygina visus valstybės tarnautojus ir skatina pasyviai visų pažeidimų atvejais tikėtis kompensavimo, nesiimant aktyvių veiksmų, t. y. nesikreipiant į teismus dėl individualių pažeidimų. Šiuo aspektu galima kelti pažeidimo aktualumo valstybės tarnautojams, kurie nesikreipė į teismą iki Konstitucinio Teismo baigiamojo akto paskelbimo, klausimą.

Socialinių padarinių požiūriu bet kokio sumažinimo kompensavimas gali reikšti sąnaudą, kylančią valstybei dėl sumažinimo (tiesioginės sąnaudos). Taip pat sumažėjusias asmenų paskatas ginčyti reguliavimą ir būti aktyviems – egzistuojant reguliavimui, kad tik individualioje byloje ginčą keliančiam asmeniui retroaktyviai taikomas nutarimas, daugiau asmenų ieškotų *blogos* teisės ir taip būtų paprasčiau optimizuoti reguliavimą (išspręsta informacijos trūkumo problema). Esant kompensavimui asmenys skatinami kuo ilgiau nesikreipti į teismą, nes taip jiems hipotetiškai gali būti kompensuojama už ilgesnį periodą. Be to, esant kompensavimui, netenka prasmės tokie institutai, kaip antai ieškinio senatis – juk būtent ieškinio senatis leistų sukurti teisinį tikrumą dėl atlygintinų sumažinimų. Esant kompensavimui, atsiranda neapibrėžtumas, kuris sukelia painiavą ir dėl senaties terminų taikymo tokio pobūdžio bylose. Čia reikia pabrėžti ir Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio atskirąją nuomonę, kurioje keliamas teisės akto teisėtumo prezumpcijos iki Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo pagrįstumo asmenų, kurie kreipėsi individualiose bylose į teismą, atžvilgiu, klausimas⁸⁹.

Panaši į nurodytą pasyvaus elgesio paskatų problematika identifikuotina ir keliuose kituose Konstitucinio Teismo aktuose. Konstitucinis Teismas, ne kartą nagrinėjęs ekonominės krizės nulemtų pensijų ar atlyginimų mokėjimo klausimus, konstatuodavo valstybės teisę sunkmečio (ypatingos situacijos) laikotarpiu *laikinai ir proporcingai* vykdyti atitinkamus išlaidų sumažinimus⁹⁰.

89 Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio atskirąją nuomonę. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129–6116.

90 Bene pirmasis šiuo aspektu aktualus yra Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas (*Valstybės žinios*, 2002, nr. 113–5057), kuriuo prieštaraujantys Konstitucijai buvo pripažinti nagrinėti valstybinių socialinio draudimo pensijų sumažinimai.

V. Vaičaitis yra atkreipęs dėmesį, kad vėlesniuose panašaus pobūdžio Konstitucinio Teismo aktuose galimybė laikinai ir proporcingai sumažinti tam tikras išlaidas (pensijas ar atlyginimus) buvo papildyta ir nuostatomis dėl reikalavimo sumažinimus kompensuoti⁹¹. Čia matyti 2003 m. gruodžio 3 d. nutarime⁹² atsiradę teiginiai.

Teismas minėtame nutarime pažymėjo, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai ir pridūrė, jog vykdant pensijų sistemos reformą vieny pensijų gali nelikti, kitų dydžiai gali sumažėti. Tokiu atveju *įstatymų leidėjas privalo nustatyti asmenims dėl tokio reguliavimo pasikeitimo susidariusių praradimų teisingo kompensavimo mechanizmą*. Čia galima įžvelgti nutarimo padarinių retroaktyvaus poveikio užuomazgų, iš esmės plačiau nepateikiant tokių teiginių socialinio poveikio analizės.

Reikia manyti, kad nutarime pateikta formuluotė nustatyti praradimų teisingo kompensavimo mechanizmą neturėtų būti aiškinama kaip reikalaujanti, kad įstatymų leidėjas nustatytų ekvivalentų kompensavimą už visus praradimus, kilusius dėl sumažinimo. Į teisingo kompensavimo nustatymą būtų protinga įtraukti ir sąnaudas, kurių gali kilti valstybei, iš kurios reikalaujama kompensuoti sumažintas išlaidas. Tačiau praktikoje net ir pagrįstai sumažintų išmokų (atlyginimų, pensijų) kompensavimo idėja be aiškaus su socialiniu poveikiu susijusio argumentavimo pateko į vėlesnius Konstitucinio Teismo nutarimus, pavyzdžiui, 2013 m. liepos 1 d. nutarimą. Tiesa, šiame nutarime sumažinimas pripažintas neteisėtu, skirtingai nuo nutarimų dėl valstybinių pensijų sumažinimo.

IŠVADOS

1. Teismo sprendimai laiko požiūriu yra sudėtingas teisinis klausimas, tirtinas ir socialinio poveikio aspektu. Skirtingi teismų sprendimų galiojimo laiko režimai nevienodai veikia asmenų sąnaudas, lemia jų elgesį. Pagal

91 VAIČAITIS, V. Teisė į pensiją ir Konstitucinio Teismo praktika. *Teisė*, 2010, t. 77, p. 41.

92 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 115-5221.

sąnaudas skiriasi ir teismo pateikiamo aiškinimo mastas – tai gali būti tiek individualių bylų *inter partes* poveikis, tiek teisminės aktų priešiuos pagrindu priimami *erga omnes* išaiškinimai.

2. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimų galiojimas laiko aspektu yra *ex nunc*, tai neužkerta kelio tam tikrais atvejais nukreipti sprendimų poveikį ir į praeitį. Toks teismo poveikio į praeitį nukreipimas gali būti paaiškinamas siekiu išspręsti praeityje susiklosčiusių aplinkybių sukeltų sąnaudų minimizavimo aspektu.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į konvencinio *ex nunc* sprendimo įsigaliojimo rizikas, taiko skirtingus sprendimo padarinių valdymo režimus. Jis gali nukelti sprendimo paskelbimo ir įsigaliojimo datą. Taip pat teismas gali konstatuoti, kad nagrinėjamas teisės aktas nebeaktualus, susijęs su praeityje pasibaigusiais santykiais. Teismas gali pateikti įstatymų leidėjui gaires, kaip tam tikri santykiai galėtų būti sureguliuoti retroaktyviai. Taip pat teismas gali nustatyti kompensavimo asmenims, nukentėjusiems dėl Konstitucijai prieštaraujančio akto galiojimo iki Konstitucinio Teismo baigiamojo akto įsigaliojimo, mechanizmus.
4. Konstitucinis Teismas, analizuodamas sprendimo poveikio laiko požūri klausimus, linkęs remtis pirmiausiai teisinius ir tam tikrais atvejais socialinius padarinius išreiškiančiais argumentais. Pavyzdžiui, teisinio reguliavimo vakuumu, teisiniu neapibrėžtumu, laiku, reikalingu pakeisti reguliavimą, ir būtinybe pertvarkyti biudžeto asignavimus. Konstitucinio Teismo argumentavimas galėtų būti detalesnis, ypač tais atvejais, kai pateikiamos gairės įstatymų leidėjui.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1993, nr. 6-120.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308; 2000, nr. 85-2566.
3. Lietuvos Respublikos teisėjams nesumokėto darbo užmokesčio dalies grąžinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 129-4917.

4. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 25 straipsnio, 1 priedo pakeitimo ir kai kurių su jais susijusių įstatymų pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo priedėlio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo priedėlio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statuto 30 straipsnio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinės krašto apsaugos tarnybos statuto 20 straipsnio pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo nr. XII-523 2 straipsnio pakeitimo 2014 m. rugsėjo 11 d. įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 102–5032.

Specialioji literatūra

5. BELL, J. *Policy Arguments in Judicial Decisions*. New York: Oxford University Press, 1983.
6. BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos ir jų sprendimas įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui. *Jurisprudencija*, nr. 45 (37).
7. BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators. A Comparative Law Study*. New York: Cambridge University Press, 2011.
8. CURRIER, T. S. Time and Change in Judge-Made Law: Prospective Overruling. *Virginia Law Review*, Vol. 51, 1965.
9. DOHERTY, M. R. The Reluctance Towards Retroactivity: The Retroactive Application of Laws in Death Penalty Collateral Review Cases. *Valparaiso University Law Review*, Vol. 39, No. 2, 2004.
10. DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vertė K. Klimka. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
11. FELDSTEIN, M. On the Theory of Tax Reform. *J. Pub. Econ.*, Vol. 6, 1976.
12. FISCH, J. E. Retroactivity and Legal Change: an Equilibrium Approach. *Harvard Law Review*, Vol. 110, 1977.
13. KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vertė A. Degutis ir E. Kūris. Vilnius: Eugrimas, 2002.
14. KERMIT, R. III. A Little Theory Is a Dangerous Thing: The Myth of Adjudicative Retroactivity. *Connecticut Law Review*, Vol. 31, 1998–1999.
15. GRAETZ, M. J. Legal Transitions: The Case of Retroactivity in Income Tax Revisions. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 126, 1977.
16. GREENE, A. S. Adjudicative Retroactivity in Administrative Law. *Supreme Court Review*, Vol. 261, 1991.
17. KAPLOW, L. An Economic Analysis of Legal Transitions. *Harvard Law Review*, Vol. 99, 1986.
18. *Lietuvos teisinės institucijos*. Moksl. red. E. Kūris. Vilnius: Registrų centras, 2011.
19. MIKELĖNAS, V. Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų praktikoje. In *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

20. MUNZER, S. R. Retroactive Law. *The Journal of Legal Studies*, Vol. 6, No. 2, 1977.
21. MURAUŠKAS, D. *Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinius socialinius padarinius*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.
22. POPELIER, P., et al. The Effects of Judicial Decisions in Time: Comparative Notes. In *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014.
23. PORTUESE, A., et al. *The Principle of Legal Certainty as a Principle of Economic Efficiency*. University of Westminster School of Law Research Paper No. 13-13, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. kovo 29 d.]. Prieiga internete: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2332016>.
24. RUŠKYTĖ, R. Konstitucinio Teismo aktų poveikis teisėkūrai. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2011, nr. 1 (21).
25. SHROEDER, W. Temporal Effects of Decisions of the German Federal Constitutional Court. In *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014.
26. SINKEVIČIUS, V. Konstitucinės pasekmės, kurias sukelia Konstitucinio Teismo konstatavimas, jog įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. *Jurisprudencija*, 2014, nr. 4 (21).
27. STAUGAITYTĖ, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia laiko požiūriu. *Jurisprudencija*, 2005, nr. 77 (69).
28. STAUGAITYTĖ, V. Konstitucijai prieštarujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 2 (80).
29. STELZER, M. Pro Futuro and Retroactive Effects of Rescissory Judgments in Austria. In *The Effects of Judicial Decisions in Time*. P. Popelier, S. Verstraelen, D. Vanheule, B. Vanlerberghe (eds). Cambridge: Intersentia, 2014.
30. SUNSTEIN, C. R. Problems with Rules. *California Law Review*, No 83, 1995.
31. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
32. VAIČAITIS, V. Teisė į pensiją ir Konstitucinio Teismo praktika. *Teisė*, 2010, t. 77.
33. VERSTRAELEN, S. The Temporal Limitation of Judicial Decisions: The Need for Flexibility Versus the Quest for Uniformity. *German Law Journal*, Vol. 14, No. 9, 2013.

Praktinė medžiaga

34. JAV Aukščiausiojo Teismo 1965 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Linkletter prieš Walker*, 381 U.S. 681
35. JAV Aukščiausiojo Teismo 1971 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje *Chevron Oil Co. prieš Hudson*, 404 U.S. 97.
36. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1976 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje *Defrenne prieš SABENA*, 43/75.
37. JAV Aukščiausiojo Teismo 1987 m. sausio 13 d. sprendimas byloje *Griffith prieš Kentucky*, 479 U.S. 314.

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 61-2015.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje nr. 3K-3-856/2000.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 113-5057.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 19-828.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 48-2133.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 115-5221.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 124-5643.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 152-5605.
46. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr.A¹-438/2005, *Administracinių teismų praktika*, 2005, nr. 8.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-6116.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-6116.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio atskiroji nuomonė. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-6116.
50. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugpjūčio 20 d. nutartis administracinėje byloje nr. A¹⁴⁶-879/2013.
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 118-4830.
52. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje nr. A⁸²²-790/2009.
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 134-6860.
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7405.
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 129-611.
56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 109-5528.
57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 103-5079.

58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 103-5079.

59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*, 2014-12-22, nr. 20411.

60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas. *TAR*, 2014, nr. 4507.

61. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 28 d. nutartis administracinėje byloje nr. A⁶⁰²-1327/2014.

Įteikta 2015 m. birželio 4 d.